

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

તેકાબા એઓ અને અન્ય

વિ.

સફુમરેન એઓ અને અન્ય

એપ્રિલ ૨૯, ૨૦૦૪

[ન્યાયમૂર્તિ શિવરાજ વી. પાટીલ અને ન્યાયમૂર્તિ ડી. એમ. ધર્માધિકારી]

રૂઢિગત નિયમો:

નાગાલેન્ડમાં ન્યાય અને પોલીસના વહીવટ માટેના નિયમો, ૧૯૩૭-નિયમો ૨૯ અને ૬૨ (૨)-પર્વતીય જિલ્લાના બે ગામોના બે કુળો વચ્ચે વિવાદ-પાણીના સ્ત્રોતની પહોંચ અને જમીનની માલિકીના સંદર્ભમાં-જેમાં સ્રોત અસ્તિત્વમાં છે-રૂઢિગત અદાલતો દ્વારા નિર્ણય-ઉચ્ચ અદાલતમાં અપીલ-ઉચ્ચ અદાલતે જમીનની માલિકી અંગેના વધારાના મુદ્દાને પુરાવા નોંધવા માટે જિલ્લા રૂઢિગત અદાલતમાં મોકલ્યા અને એક સિયન સામે મૂળ અદાલત તરીકે

નોંધાયેલા પુરાવા પર કેસ નક્કી કર્યો-અપીલ પર જણાવ્યું:ગ્રામ અદાલતોમાં રૂઢિગત કાયદો લાગુ કરવામાં આવે છે અને વિવાદનું સમાધાન પરસ્પર સમજૂતી દ્વારા અને સર્વસંમતિથી કરવામાં આવે છે-હાઈકોર્ટ દ્વારા જમીનની માલિકીના વિવાદનો નિર્ણય લેવાની ક્વાયત પ્રથમ વખત અપીલમાં અને એક કુળ સામે કરવાની ક્વાયત નિયમોની ભાવના અને ભાવના અનુસાર નથી-પક્ષને ગંભીર પૂર્વગ્રહમાં પરિણમતા વધારાના મુદ્દાના સંબંધમાં પક્ષને નવી દલીલો દાખલ કરવાની મંજૂરી નથી-તેથી, હાઈકોર્ટનો આદેશ રદ કરવામાં આવે છે-ઘોષણા પસાર કરવામાં આવે છે કે બંને પક્ષોને વિવાદિત જમીનમાં પાણીના સ્ત્રોત પર સંયુક્ત અને સમાન અધિકાર હશે અને કોઈ પણ કુળનો કોઈ સભ્ય બંનેમાંથી કોઈ એકની પહોંચ પર પ્રતિબંધ મૂકશે નહીં. ગ્રામીણ સમુદાયો-જો નિયમોની દ્રષ્ટિએ ભવિષ્યમાં ઉઠાવવામાં આવે તો માલિકીનો વિવાદ નક્કી કરવા માટે ખુલ્લો રાખવામાં આવે છે.

પહાડી જિલ્લાના બે ગામોની ગામની સરહદોને થાંભલાઓ ઉભા કરીને સીમાંકિત કરવામાં આવી હતી.બે ગામોના 'સાઈ' અને 'પોંગેન' કુળો વચ્ચે વિવાદ ઊભો થયો.અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા એસ કુળના સભ્યોએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પી કુળના સભ્યોએ થાંભલાઓ દૂર કર્યા હતા અને પાણીના સ્ત્રોતનો ઉપયોગ કરવા માટે વિવાદિત જમીન પર અતિક્રમણ કર્યું હતું.અપીલકર્તાઓએ ફરિયાદ દાખલ કરી હતી કે ગ્રામ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો

હતો કે વિવાદિત જમીન જેમાં પાણીનો સ્રોત આવેલો છે, તે અપીલકર્તાઓની છે.પ્રતિવાદીઓએ એક અપીલ દાખલ કરી.ત્યારબાદ નિયમ ૨૪ (૧) મુજબ નાગાલેન્ડમાં ન્યાય અને પોલીસના વહીવટ માટેના નિયમો, ૧૯૩૭ નાગરિક પ્રકૃતિના વિવાદમાં પક્ષો દ્વારા દલીલો દાખલ કરવાની જોગવાઈ કરે છે.અરજદારોએ લેખિતમાં રજૂઆત કરી હતી.મુદ્દાઓ ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદો પર ઘડવામાં આવ્યા હતા પરંતુ જમીનની માલિકીના સંદર્ભમાં નહીં જેમાં પાણીનો સ્રોત અસ્તિત્વમાં હતો.અપીલીય સત્તામંડળે અપીલને મંજૂરી આપી અને જળ સ્રોત અને જમીન બંને પર પ્રતિવાદીનો હક જાહેર કર્યો.અરજદારોએ હાઈકોર્ટમાં અરજી કરી હતી.એકલ ન્યાયાધીશે અપીલકર્તાઓની દલીલ સ્વીકારી હતી કે જમીનની માલિકી અંગેનો મુદ્દો ઘડ્યા વિના, જમીન સંબંધિત વિવાદનો નિર્ણય ન થઈ શક્યો હોત અને જમીનની માલિકી અંગેનો મુદ્દો અપીલ સત્તામંડળને મોકલી દીધો હોત, જેમણે વધારાના પુરાવા નોંધ્યા હતા અને તેને ઉચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કર્યો હતો.ઉચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે જમીનની માલિકી પ્રતિવાદીઓ પાસે છે. તેથી વર્તમાન અપીલ.

આંશિક રીતે અપીલને મંજૂરી આપતાં કોર્ટે ઠરાવ્યું :

૧.૧.નાગાલેન્ડના પર્વતીય જિલ્લાઓને લાગુ પડતા નાગાલેન્ડમાં ન્યાય અને પોલીસના વહીવટ માટેના નિયમો, ૧૯૩૭માં સમાવિષ્ટ વિશિષ્ટ મૂળ અને

પ્રક્રિયાગત કાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને, ગામનો વિવાદ, ખાસ કરીને પાણીના સ્ત્રોત અને તે જે જમીનમાં આવેલો છે તેના સંદર્ભમાં, બે હરીફ કુળના સભ્યોના વિરોધાભાસી અધિકારોના સમાયોજન અને સમાધાનની ભાવનાથી ઉકેલ જરૂરી વિષય તરીકે નિર્ણય લેવો જરૂરી હતો, નહીં કે પ્રતિકૂળ મુકદ્દમા તરીકે.ગ્રામ્ય અદાલતોમાં રૂઢિગત કાયદો લાગુ કરવો જરૂરી છે અને ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં ન્યાયિક મંચોએ પરસ્પર સમજૂતી દ્વારા વિવાદને ઉકેલવા અને સર્વસંમતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમામ શક્ય પ્રયાસો કરવા જરૂરી છે.વર્તમાન વિવાદને ઉકેલવાની જરૂર હતી જેથી બે ગ્રામ સમુદાયોના તમામ સભ્યોની માંગણીઓને શ્રેષ્ઠ રીતે પૂર્ણ કરી શકાય જેમણે આ વિવાદ ઉઠાવ્યો હતો. જમીન અને પાણી જેવા કુદરતી સંસાધનો પરના સામુદાયિક અધિકારોના ઉપયોગને લગતા તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદોમાં ગામલોકો એક અથવા બીજા પક્ષની તરફેણમાં આવા વિવાદોના માત્ર ઔપચારિક નિર્ણયથી ક્યારેય સંતુષ્ટ થઈ શકતા નથી.તેમને તેમના પરસ્પર લાભ માટે આવા વિવાદોના સંતોષકારક ઉકેલની જરૂર છે.

(૯૦૪ : C-F)

૧.૨.ઉચ્ચ ન્યાયાલયના એકલ ન્યાયાધીશે જમીનની માલિકીનો મુદ્દો મોકલીને જેમાં પાણીનો સ્ત્રોત અસ્તિત્વમાં છે, વધારાના મુદ્દા પર પુરાવા નોંધવા અને કેસનો નિર્ણય લેવા માટે જિલ્લા રૂઢિગત અદાલતને મોકલ્યા.આવા પુરાવાઓએ વાસ્તવિક રીતે મૂળ અદાલત તરીકે કામ કર્યું છે.આ વિવાદને પહેલા ગ્રામ

અદાલતમાં સર્વસંમતિ પર પહોંચવા માટે તમામ પ્રયાસો સાથે સહકારની ભાવનાથી સંભાળવો જરૂરી છે અને પછી, જો જરૂરી હોય તો, અપીલ દ્વારા જિલ્લા અદાલત સમક્ષ લઈ જવું જરૂરી છે. અપીલીય સત્તામંડળ પછી પીડિત પક્ષ દ્વારા અપીલ દ્વારા આ બાબતને ઉચ્ચ અદાલતમાં લાવી શકાય છે. ઉચ્ચ અદાલતે બે ગામોના બે કુળો વચ્ચેના વિવાદને સૌહાર્દપૂર્ણ રીતે અને સર્વસંમતિથી ઉકેલવાનો પ્રયાસ કરવા માટે પ્રાથમિક અદાલત તરીકે ગ્રામ અદાલતને વંચિત કરી દીધી છે. ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા જમીનની માલિકીના ઉપરોક્ત વિવાદનો પ્રથમ વખત નિર્ણય લેવાની ક્વાયત હાથ ધરવી. નિયમોની ભાવના અનુસાર ન હતી. [૯૦૫-A-C]

૧.૩. જ્યારે ઉચ્ચ અદાલતે માલિકીના વધારાના મુદ્દા પર પુરાવા નોંધવા માટે આ બાબત જિલ્લા ગ્રામ અદાલતને મોકલી હતી, ત્યારે પક્ષકારો દ્વારા દલીલો દાખલ કરવા માટે નિયમો ૧૯૮૯ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. જો કે, ઉચ્ચ અદાલતે પક્ષકારોને મોકલેલા વધારાના મુદ્દાના સંબંધમાં નવી દલીલો દાખલ કરવાની મંજૂરી આપી ન હતી. આનાથી અપીલકર્તાઓ માટે ગંભીર પૂર્વગ્રહ પેદા થયો કારણ કે તેઓ અપીલના જવાબમાં દાખલ કરેલા તેમના લેખિત નિવેદનોમાં પ્રતિવાદીઓની માલિકીના દાવાને રદિયો આપી શક્યા ન હતા અને તેમની સામે માલિકીના આવા મુદ્દાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. તેથી, જમીનની માલિકીના વધારાના મુદ્દા પરનો હાઈકોર્ટનો નિર્ણય અલગ રાખવામાં આવે છે.

[૯૦૫-D-F]

૧.૪.ગ્રામ્ય સમુદાયનો વિવાદ, ખાસ કરીને જળ સ્ત્રોત ધરાવતી જમીનની પહોંચ સાથે સંબંધિત, પરંપરાગત નાગરિક મુકદ્દમો નથી, જે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ સામાન્ય દીવાની અદાલતો દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે.આ એવા વિવાદો છે જેની સાથે માત્ર ગ્રામીણ સમુદાયોના રિવાજોના આધારે અને નિયમોમાં સમાવિષ્ટ ખૂબ જ અનૌપચારિક પ્રક્રિયા દ્વારા વ્યવહાર કરવો અને તેનું સંચાલન કરવું જોઈએ.જ્યાં સુધી જમીન અને પાણી જેવા કુદરતી સંસાધનોની વાત છે, ત્યાં સુધી માલિકીનો વિવાદ બહુ સુસંગત નથી કારણ કે નિઃશંકપણે રાજ્ય સર્વોચ્ચ માલિક છે. [૯૦૬-A-C]

૧.૫.વિવાદના વિષયની વિશિષ્ટ પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, જેમાં પક્ષકારોને લાગુ પડતા રૂઢિગત કાયદા પર નિર્ણય લેવાની જરૂર હતી, તે પક્ષકારોને જમીનની માલિકીના મુદ્દાને ફરીથી ઉઠાવવાની મંજૂરી આપવાની જરૂર નથી.લાંબા સમયને ધ્યાનમાં રાખીને અને વકીલ પાસે નવીનતમ માહિતી અને સૂચનાઓ ન હોવાને ધ્યાનમાં રાખીને, જાહેર કરવામાં આવે છે કે બે ગામોના બે કુળોને વિવાદિત જમીનમાં પાણીના સ્ત્રોત પર સંયુક્ત અને સમાન અધિકાર હશે અને બે ગામોમાંથી કોઈ પણ સમુદાય સામાન્ય જળ સ્ત્રોત સુધી પહોંચતા અટકાવશે નહીં.જો ભવિષ્યમાં વિવાદો ઉદ્ભવે તો જમીનની માલિકી અંગેના

વિવાદને ૧૯૩૭ના નિયમોની દ્રષ્ટિએ સક્ષમ ગ્રામ અદાલત દ્વારા નિર્ણય લેવા માટે ખુલ્લો મૂકવામાં આવ્યો છે.(૯૦૬-C-E)

સિવિલ અપીલીય ન્યાયક્ષેત્ર – સિવિલ અપીલ નંબર ૨૧૯૬/૧૯૯૮

(એફ.એ.નં.૧૧ ઓફ ૧૯૯૩(K)માં કોહિમા ખાતે ગુવાહાટી હાઈકોર્ટના ૨૯.૨.૧૯૯૭ ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી)

અપીલકર્તાઓ માટે : શિવાજી એમ. જાધવ (એન. પી.).

પ્રતિવાદીઓ માટે : એસ. બી. સાન્યાલ, રાજીવ મહેતા અને બી. અગ્રવાલ.

ન્યાયમૂર્તિ ધર્માધિકારી દ્વારા કોર્ટનો ચુકાદો આપવામાં આવ્યો.

આ અપીલ નાગાલેન્ડના ઉત્તર-પૂર્વ રાજ્યના મોકોચુંગ જિલ્લાના બે ગામોના બે કુળો વચ્ચેના વિવાદમાંથી ઉદ્ભવે છે.બે ગામોના બે કુળો વચ્ચેનો વિવાદ પાણીના સ્ત્રોતની પહોંચ અને જમીનની માલિકીને લગતા છે, જેને અપીલકર્તાઓ દ્વારા 'જકોક્તસુબા' અને પ્રતિવાદીઓ દ્વારા 'મેઝેન્ટેરાબ' તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.વધુ વિગતોમાં ગયા વિના, તે જણાવવું પૂરતું છે કે અહીં

અપીલકર્તાઓ લોંગજુમ ગામના સાઈ (સોયા) કુળનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને પ્રતિવાદીઓ માંગમેટોંગ ગામના પોંગેન કુળનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

પાણીના સ્ત્રોત અને જમીનને લઈને વિવાદ વર્ષ ૧૯૮૫માં થયો હતો કારણ કે બંને ગામોના સરહદી સ્તંભોને કેટલાક ગામવાસીઓ દ્વારા ખલેલ પહોંચાડવાનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો.

શરૂઆતમાં, એવું કહી શકાય કે ઉપર ઉલ્લેખિત બે ગામોનો સમાવેશ કરતા નાગાલેન્ડના પર્વતીય જિલ્લામાં પાણીના સ્ત્રોત અને જમીન પરના નાગરિક અધિકારો સિવિલ પ્રોસિજર કોડ અને પુરાવા અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ સંહિતાબદ્ધ કાયદા દ્વારા સંચાલિત નથી. પક્ષોનું સંચાલન નાગાલેન્ડના પર્વતીય જિલ્લાની આદિવાસી અને ગ્રામીણ વસ્તીને લાગુ પડતા રૂઢિગત કાયદા દ્વારા કરવામાં આવે છે. આસામના રાજ્યપાલ દ્વારા અનુસૂચિત જિલ્લા અધિનિયમ, ૧૯૭૪ની કલમ ૬ હેઠળ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને નાગાલેન્ડમાં ન્યાય અને પોલીસના વહીવટ માટેના નિયમો ૧૯૩૭ (ત્યારબાદ 'નિયમો' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે) ની રચના કરીને રૂઢિગત કાયદાને માન્યતા આપવામાં આવી છે. ઉપરોક્ત નિયમો વર્ષ ૧૯૮૪ અને ૧૯૮૯માં સુધારવામાં આવ્યા હતા. નિયમો નાગરિક ન્યાય પ્રણાલી અદાલતોના પદાનુક્રમની જોગવાઈ કરે છે. સૌથી નીચલી મૂળ ગ્રામ અદાલતને 'દોભાસિસ' કહેવામાં આવે છે, જે નાયબ કમિશનર

અથવા વધારાના નાયબ કમિશનર અથવા નાયબ કમિશનરના સહાયક દ્વારા તેને સંદર્ભિત નાગરિક કેસોનો પ્રયાસ કરી શકે છે અને નિર્ણય લઈ શકે છે.ડોભાસિસ દરબારમાં મૌઝાદાર ગાંવજુરા જેવા ગામના અધિકારીઓ, ખેલના વડાઓ અને ગામના અન્ય વડીલો સાથે રમતના વડાઓનો સમાવેશ થાય છે.દોભાસીસ અથવા ગ્રામ્ય અદાલતમાં પ્રક્રિયા ઓછી ઔપચારિક હોય છે.કાર્યવાહી વાઈવા વોસ છે.તેમની પંચાયતોના નિર્ણયનું પાલન કરવા માટે નિયમો હેઠળ પ્રયાસો કરવા જરૂરી છે, જિલ્લા રૂઢિગત અદાલતમાં અપીલ કરવામાં આવે છે અને નિયમ ૨૮ હેઠળ હાઈકોર્ટમાં વધુ અપીલ દાખલ કરી શકાય છે.નિયમ ૬૨ (૨) આ ગ્રામ અદાલતો અને રૂઢિગત અદાલતોની પ્રક્રિયા નીચે મુજબ પૂરી પાડે છે:

"નિયમ ૬૨ (૨).જિલ્લા રૂઢિગત અદાલત અને ગૌણ જિલ્લા રૂઢિગત અદાલત નાગરિક દાવાઓ નક્કી કરવામાં આવા દાવાઓ અને કેસોને લાગુ પડતા રિવાજો અને ઉપયોગોનું પાલન કરશે અને આવા તમામ દાવાઓ અને કેસોને ન્યાય, સમાનતા, સદ્ભાવના અને લાગુ પડતા રિવાજો અને ઉપયોગો અનુસાર ચુકાદો આપશે.

ઉપરોક્ત નિયમનો પેટા નિયમ (૩) નીચે મુજબ છે::

"નિયમ ૬૨ (૩).સિવિલ સ્યુટ નક્કી કરવામાં જિલ્લા રૂઢિગત અદાલત અને

ગૌણ જિલ્લા રૂઢિગત અદાલત પ્રક્રિયાની બાબતોમાં જિલ્લામાં અનુસરવામાં આવતા રિવાજો અને ઉપયોગો દ્વારા આવરી લેવામાં ન આવતી બાબતોમાં સિવિલ પ્રોસિજર કોડની ભાવનાને અનુસરશે.

ઉપરોક્ત ૧૯૩૭ના કસ્ટોર્મરી કાયદાને માન્યતા આપતા નિયમો અને આદિવાસીઓ અને ગ્રામવાસીઓ વચ્ચેના વિવાદોને ઉકેલવા માટે ગૌણ રૂઢિગત અદાલત અને જિલ્લા અદાલતના મંચો પૂરા પાડતા નિયમોમાં નાગરિક પ્રકૃતિના વિવાદમાં પક્ષો દ્વારા દલીલો દાખલ કરવા માટેના નિયમ ૨૪ (૧) નો સમાવેશ કરીને ૧૪.૩.૧૯૮૯ પર સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.

વિવાદની ટૂંકી પૃષ્ઠભૂમિ નીચે મુજબ છે –

સંબંધિત બે ગામોની ગામની સરહદો વર્ષ ૧૯૪૨માં થાંભલાઓ ઉભા કરીને સીમાંકિત કરવામાં આવી હોવાનું કહેવાય છે.આશરે ૨ એકર જમીન અને તેમાં ઉપલબ્ધ પાણીના સ્ત્રોતને લગતા વિવાદો વર્ષ ૧૯૮૫માં કથિત રીતે ઉભા થયા હતા, જ્યારે અપીલકર્તાઓના જણાવ્યા અનુસાર, તેમણે જોયું કે ગામના કુળના સભ્યો જે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા તેમણે થાંભલાઓ દૂર કર્યા હતા અને પાણીના સ્ત્રોતનો ઉપયોગ કરવા માટે વિવાદિત જમીન પર અતિક્રમણ કર્યું હતું.અપીલકર્તાઓએ ૩.૫.૧૯૮૫ પર એડિશનલ ડેપ્યુટી કમિશનર સમક્ષ ફરિયાદ દાખલ કરી હતી, જેમણે ગ્રામ રૂઢિગત અદાલતમાં નિર્ણય માટે વિવાદને

સમર્થન આપ્યું હતું., ડોભાસિસ કોર્ટ.

સાક્ષીઓની તપાસ કર્યા પછી અને સ્થળ ચકાસણી કર્યા પછી ડોભાસિસ કોર્ટ એવા નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે વિવાદિત જમીન જેમાં પાણીનો સ્રોત આવેલો છે, તે અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા લોંગખુમ ગામના સાઈકુળની છે.

પ્રતિવાદીઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા ગ્રામજનોએ એડિશનલને અપીલ કરી હતી.૧૨.૧૨.૧૯૮૫ પર નાયબ કમિશનર (ન્યાયિક).તેઓએ એડિએલ દ્વારા ડેનોવો ટ્રાયલ માટે પણ પ્રાર્થના કરી હતી.ડેપ્યુટી કમિશનર.

અગાઉ ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, તે સમયે જ્યારે વિવાદ ઉઠાવતી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે દલીલોને કડક રીતે સંચાલિત કરતો કોઈ કાયદો ન હતો.દલીલો દાખલ કરવાની જોગવાઈ, વર્ષ ૧૯૮૯ માં બનાવેલા નિયમોમાં સુધારા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી હતી.એડિશનલ ડેપ્યુટી કમિશનર સમક્ષ, અપીલકર્તાઓએ પ્રતિવાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામા આવેલી અપીલમાં લેખિત નિવેદન રજૂ કર્યું હતું.વધારાનું.ડેપ્યુટી કમિશનરે ગ્રામજનો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદો પર આઠ મુદ્દાઓ તૈયાર કર્યા હતા પરંતુ જે જમીનમાં પાણીનો સ્રોત અસ્તિત્વમાં છે તેની માલિકી અંગે કોઈ મુદ્દો સુનાવણી માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યો ન હતો.

વધારાના નાયબ કમિશનરે જળ સ્ત્રોત અંગેના વિવાદને લગતા મુદ્દાઓનો પ્રયાસ કર્યા પછી, પ્રતિવાદીઓની અપીલને મંજૂરી આપી અને જળ સ્ત્રોત તેમજ વિવાદિત જમીન બંને પર તેમનો હક જાહેર કર્યો.

એડિશનલ ડેપ્યુટી કમિશનરના નિર્ણયથી નારાજ, અપીલકર્તાઓએ ગુવાહાટી હાઈકોર્ટની કોહિમા બેન્ચમાં અપીલ કરવાનું પસંદ કર્યું. હાઈકોર્ટના વિજ્ઞાન એકલ ન્યાયાધીશે અપીલકર્તાઓની દલીલ સ્વીકારી હતી કે જમીનની માલિકી અંગેનો મુદ્દો ઘડ્યા વિના જમીન સંબંધિત વિવાદનો નિર્ણય વધારાના નાયબ કમિશનર દ્વારા થઈ શક્યો ન હોત. તેથી, ઉચ્ચ અદાલતે જમીનની માલિકી અંગેનો વધારાનો મુદ્દો ૨૦.૬.૧૯% પર એડિશનલને મોકલવાનો આદેશ પસાર કર્યો હતો. ડેપ્યુટી.તે મુદ્દા પર પુરાવા રેકૉર્ડ કરવા અને અપીલનો નિર્ણય લેવા માટે હાઈકોર્ટના પુરાવાનો રેકૉર્ડ રજૂ કરવા માટે કમિશનર તૈયાર કરાયેલ વધારાનો ઈશ્યૂ નીચે મુજબ છે::

"શું વાદી અથવા પ્રતિવાદી વિવાદિત જમીનનો માલિક છે અને માંગમેટોંગ અને લોંગખુમ ગામો વચ્ચે આવેલી લગભગ ૨ એકર જમીનની વિવાદિત જમીન ધરાવે છે.

ત્યારબાદ એડિશનલ ડેપ્યુટી કમિશનરે વધારાના મુદ્દા પર પક્ષકારોના વધારાના

પુરાવા નોંધ્યા અને હાઈકોર્ટમાં પુરાવાનો રેકૉર્ડ રજૂ કર્યો.

ઉચ્ચ ન્યાયાલયના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે વધારાના મુદ્દા પર નોંધાયેલા વધારાના પુરાવાના આધારે વર્તમાન અપીલકર્તાઓ સામેની અપીલનો નિર્ણય લીધો હતો.વધારાના ડેપ્યુટી કમિશનર દ્વારા વધારાના પુરાવા નોંધવામાં આવ્યા હતા અને ઉચ્ચ અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા, જમીનની માલિકીના મુદ્દાને નક્કી કરવામાં ઉચ્ચ અદાલતે મૂળ અદાલત તરીકે કામ કર્યું હતું વિવાદિત ચુકાદામાં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે અન્ય બાબતોની સાથે જણાવ્યું હતું કે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા દાવો કરવામાં આવેલી વિવાદિત જમીનની માલિકીને વર્તમાન અપીલકર્તાઓ દ્વારા લેખિત નિવેદનમાં ખાસ નકારી કાઢવામાં આવી ન હતી, જે તેમણે વધારાના ડેપ્યુટી કમિશનર સમક્ષ અપીલમાં રજૂ કરી હતી.વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે અન્ય સાક્ષીઓના પુરાવાનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે જમીન જંગલની જમીન હતી.જોકે, વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે એ હકીકતને ખૂબ મહત્વ આપ્યું હતું કે પ્રતિવાદીઓ અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા ગ્રામવાસીઓ પાસેથી કોઈ વાંધા વિના વન પેદાશો એકત્રિત કરીને જમીન પર માલિકીના અધિકારોનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હતા.તેણે સાક્ષીઓના નિવેદનનો પણ સંદર્ભ આપ્યો હતો કે કુળોમાં પ્રવર્તમાન રિવાજ મુજબ, જ્યારે અને જ્યારે, અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા કુળના સભ્યોએ પાણીના સ્ત્રોતનો ઉપયોગ કર્યો હતો, ત્યારે ઉત્તરદાતાઓના કુળના સભ્યોને ચાની પાટી ફેંકવામાં

આવી હતી, જે અન્ય કુળના પાણીના સ્ત્રોતની માન્યતા સૂચવે છે.તે ઉપરોક્ત આધારો અને પક્ષકારોના મૌખિક પુરાવાની પ્રશંસા પર છે કે હાઈકોર્ટ એવા નિષ્કર્ષ પર આવી છે કે વિવાદિત જમીનની માલિકી પ્રતિવાદીઓ પાસે છે.

વર્તમાન અપીલમાં, જરૂરી સૂચનાઓના અભાવે, અપીલકર્તાઓ દ્વારા નિયુક્ત વિદ્વાન વકીલ આ અપીલના નિર્ણયમાં અદાલતને મદદ કરી શક્યા નથી.પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી એસ. બી. સાન્યાલે બંને પક્ષોના કેસને ખૂબ જ વાજબી રીતે રજૂ કર્યો હતો અને ર.૯.૧૯૯૮ પર આ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા આદેશ તરફ ધ્યાન દોર્યું હતું.એવા તબક્કે જ્યારે વિશેષ રજા અરજી પર માત્ર વિરોધી પક્ષને નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી, ત્યારે આ અદાલતે ર.૯.૧૯૯૮ પર તેના આદેશમાં અપીલકર્તાઓ વતી આપેલું નિવેદન આ રીતે નોંધ્યું હતું::

'અરજદારો માટે જાણીતા વરિષ્ઠ વકીલ સૂચનાઓ પર જણાવે છે કે અરજદારોને કોઈ પણ સમયે આ વિવાદિત જળમાર્ગમાંથી કોઈ પણ સમયે કોઈપણ સંખ્યામાં પાણી ખેંચવા સામે કોઈ વાંધો નહીં હોય, જે ફક્ત એક જ સવારને આધિન છે કે પ્રતિવાદીઓ ઔપચારિક રીતે આ જળમાર્ગની માલિકીને અરજદારોની માલિકી તરીકે સ્વીકારી શકે છે.આ નિવેદન પર હરીફ પ્રતિવાદીઓ માટે વિદ્વાન વકીલ સૂચનાઓ લેવા માટે આઠ અઠવાડિયાનો સમય માંગે છે.આઠ અઠવાડિયા માટે

રોકાયા. 'ત્યારબાદ, અપીલકર્તાઓ વતી કરવામાં આવેલી દરખાસ્તોના જવાબમાં સૂચનાઓની રાહ જોતા કેસ મોકૂફ રાખવામાં આવ્યો હતો.એવું લાગે છે કે પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વકીલ દ્વારા અપીલકર્તાઓ વતી કરવામાં આવેલી દરખાસ્ત પર કોઈ સૂચનાઓ પ્રાપ્ત થઈ ન હતી અને તેથી, રજા આપ્યા પછી, આ અપીલને ડ.જ.૧૯૯૯ પર કરવામાં આવેલા આદેશ દ્વારા સુનાવણી માટે સૂચિબદ્ધ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

આખરે અમારા દ્વારા આ મામલાની સુનાવણીના સમયે પણ, પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે જણાવ્યું છે કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી દરખાસ્ત પર કોઈ સૂચનાઓ પ્રાપ્ત થઈ નથી.અમે પહેલેથી જ ઉપર ઉલ્લેખ કર્યો છે કે અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ પણ સૂચનાઓના અભાવે આ અદાલતને મદદ કરવામાં અસમર્થ હતા.નાગાલેન્ડના ઉત્તર-પૂર્વ રાજ્યોના દૂરના ખૂણામાં રહેતા આદિવાસીઓ અને ગ્રામજનોની દુર્દશાને સારી રીતે સમજી શકાય છે કારણ કે આ અદાલત સુધી પહોંચવું તેમના માટે અત્યંત મુશ્કેલ છે.તેથી અમે પુરાવા અને રેકૉર્ડ પરની સામગ્રીના આધારે કેસનો નિર્ણય લેવા આગળ વધીએ છીએ.

કેસના રેકૉર્ડ અને નિયમો કે જે વિશેષ મંચની રચના કરે છે અને નાગાલેન્ડ રાજ્યના પર્વતીય જિલ્લાઓના રહેવાસીઓને લાગુ પડતા રૂઢિગત કાયદાને માન્યતા આપે છે, તે જોયા પછી, અમે શોધી કાઢીએ છીએ કે પ્રક્રિયા અને

યોગ્યતા બંનેમાં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ક્રમમાં ભૂલો છે.અમે નાગાલેન્ડના પર્વતીય જિલ્લાઓના ગામડાઓને લાગુ પડતા મૂળ અને પ્રક્રિયાગત કાયદા ધરાવતા નિયમોની પ્રકૃતિનો ઉપર ઉદ્દેખ કર્યો છે.પર્વતીય જિલ્લાઓમાં રહેતા લોકોના વિવાદોના ચુકાદામાં ન તો સિવિલ પ્રોસિજર કોડ લાગુ પડે છે અને ન તો પુરાવા કાયદો.ગામડાઓના રિવાજોના આધારે વિવાદો ઉકેલવા માટે તેમના પરંપરાગત મંચ ગ્રામ દોભાસીસ કોર્ટ અને જિલ્લા ગ્રામ અદાલતોની રચના કરવામાં આવી છે.દર્શાવેલી પ્રક્રિયા બિલકુલ ઔપચારિક નથી.જ્યારે પાણીના સ્ત્રોત અંગે વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે નિયમોમાં સિવિલ પ્રોસિજર કોડમાં સમાવિષ્ટ દલીલોના કાયદાના કડક પાલનની કોઈ જરૂરિયાત નહોતી.સિવિલ પ્રોસિજર કોડમાં સમાવિષ્ટ છે તેટલા કડક અને કડક ન હોવા છતાં, દલીલોના કેટલાક કાયદા પૂરા પાડવા માટે ૧૯૮૯ માં જ નિયમોમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.

નાગાલેન્ડના પર્વતીય જિલ્લાઓને લાગુ પડતા નિયમોમાં સમાવિષ્ટ વિશિષ્ટ મૂળ અને પ્રક્રિયાગત કાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને, ગ્રામ વિવાદ, ખાસ કરીને પાણીના સ્ત્રોત અને તે જે જમીનમાં આવેલો છે તેના સંદર્ભમાં, એક પ્રતિકૂળ મુકદ્દમા તરીકે નહીં, પરંતુ સમાધાનની ભાવના અને બે હરીફ કુળના સભ્યોના વિરોધાભાસી અધિકારોના સમાયોજનની જરૂર હોય તેવા વિષય તરીકે નિર્ણય લેવાની જરૂર હતી.ગ્રામ્ય અદાલતોમાં રૂઢિગત કાયદો લાગુ કરવો જરૂરી છે અને

ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં પરસ્પર સમજૂતી દ્વારા વિવાદને ઉકેલવા અને સર્વસંમતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે તમામ શક્ય પ્રયાસો કરવા માટે ન્યાયિક મંચની જરૂર પડે છે. હાલના કેસમાં સામેલ ગામડાઓમાં પાણીના સ્ત્રોતની પહોંચ અને જે જમીનમાં સ્ત્રોત અસ્તિત્વમાં છે તેના અધિકાર અને હક અંગેના વિવાદને ઉકેલવાની જરૂર હતી જેથી બે ગ્રામ સમુદાયોના તમામ સભ્યોની માંગણીઓને શ્રેષ્ઠ રીતે પૂર્ણ કરી શકાય જેમણે વિવાદ ઉઠાવ્યો હતો. જમીન અને પાણી જેવા કુદરતી સંસાધનો પરના સામુદાયિક અધિકારોના ઉપયોગને લગતા તેમની વચ્ચે ઉદ્ભવતા વિવાદોમાં ગામલોકો એક અથવા બીજા પક્ષની તરફેણમાં આવા વિવાદોના માત્ર ઔપચારિક નિર્ણયથી ક્યારેય સંતુષ્ટ થઈ શકતા નથી. નિર્ણય લેવાને બદલે તેમને તેમના પરસ્પર લાભ માટે આવા વિવાદોના સંતોષકારક ઉકેલની જરૂર છે.

જે જમીનમાં પાણીનો સ્ત્રોત અસ્તિત્વમાં છે તેની માલિકીના મુદ્દાને મોકૂફ રાખવાની પ્રક્રિયા અપનાવીને, ઉચ્ચ અદાલતે ગ્રામ અદાલતને પ્રાથમિક અદાલત તરીકે બંને ગામોના બે કુળો વચ્ચેના વિવાદને સૌહાર્દપૂર્ણ રીતે અને સર્વસંમતિથી ઉકેલવાનો પ્રયાસ કરવા માટે વંચિત કરી દીધી છે. એ નોંધવું જોઈએ કે નિયમ ૫૫ હેઠળ, ગ્રામ અદાલતના નિર્ણય સામે, જિલ્લા રૂઢિગત અદાલતમાં અપીલ કરવામાં આવે છે. અપીલ અધિકારી વિવાદનો નિર્ણય કરે તે પછી જ પીડિત પક્ષ દ્વારા અપીલ દ્વારા આ બાબતને હાઈકોર્ટમાં લાવી શકાય

છે.ઉચ્ચ ન્યાયાલયના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે વધારાના મુદ્દા પર પુરાવા રેકૉર્ડ કરવા અને આવા પુરાવા પર કેસનો નિર્ણય લેવા માટે માલિકીનો મુદ્દો જિલ્લા રૂઢિગત અદાલતને મોકલીને વર્ચ્યુઅલ રીતે મૂળ અદાલત તરીકે કામ કર્યું છે.વિવાદને સૌપ્રથમ ગ્રામ અદાલતમાં સર્વસંમતિ પર પહોંચવા માટે તમામ પ્રયાસો સાથે સહકારની ભાવનાથી સંભાળવો જરૂરી હોવાથી, મૂળ અદાલત તરીકે જમીનની માલિકીના મુદ્દાને નક્કી કરવા માટે ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયા, નિયમો અનુસાર ન હતી જે ઓછી ઔપચારિક પ્રક્રિયા અને રૂઢિગત કાયદાની અરજી પૂરી પાડે છે.જમીનની માલિકીનો મુદ્દો જેમાં પાણીનો સ્રોત અસ્તિત્વમાં છે, જો તે મહત્વપૂર્ણ હોવાનું જણાયું હોત, તો તેને પ્રાથમિક અદાલત એટલે કે ગ્રામ અદાલતમાં ઉઠાવવાની મંજૂરી આપવી જોઈતી હતી અને પછી જો જરૂરી હોય તો અપીલ દ્વારા જિલ્લા અદાલત સમક્ષ આંદોલન કરવું જોઈતું હતું.અપીલમાં પ્રથમ વખત હાઈકોર્ટ દ્વારા જમીનની માલિકીના ઉપરોક્ત વિવાદનો નિર્ણય લેવાની ક્વાયત હાથ ધરવી એ નિયમોના અક્ષર અને ભાવના અનુસાર ન હતી.

હાઈકોર્ટના વિવાદિત ચુકાદામાં આપણને જે બીજી ખામી જોવા મળે છે તે એ છે કે જ્યારે તેણે માલિકીના વધારાના મુદ્દા પર પુરાવા નોંધવા માટે આ બાબત જિલ્લા ગ્રામ અદાલતને મોકલી હતી, ત્યારે નિયમોમાં પક્ષકારો દ્વારા દલીલો દાખલ કરવાની જોગવાઈમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો.પુરાવા નોંધવા માટે વધારાના

મુદ્દાઓને મોકૂફ રાખવાના આદેશમાં, હાઈકોર્ટના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે પક્ષકારોને મોકલાયેલા વધારાના મુદ્દાના સંબંધમાં નવી દલીલો દાખલ કરવાની મંજૂરી આપી ન હતી.આના પરિણામે અપીલકર્તાઓના કેસમાં ગંભીર પૂર્વગ્રહ જોવા મળ્યો કારણ કે તેમની સામે માલિકીનો મુદ્દો જેના આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યો છે તેમાંથી એક આધાર એ છે કે તેઓએ જિલ્લા ગ્રામ અદાલત સમક્ષ વિરોધી પક્ષ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલના જવાબમાં દાખલ કરેલા તેમના લેખિત નિવેદનોમાં પ્રતિવાદીઓની માલિકીના દાવાને વિરોધાભાસી બનાવ્યો નથી.

ઉપરોક્ત કારણોસર, અમારા મતે, વિવાદમાં જમીનની માલિકીના વધારાના મુદ્દા પર હાઈકોર્ટનો નિર્ણય રદબાતલ થવાને પાત્ર છે.

આપણે ઉપર નોંધ્યું છે તેમ, આ અપીલની પેન્ડન્સી દરમિયાન, અપીલકર્તાઓના વકીલે વિવાદિત જમીનમાં સ્થિત સ્ત્રોતમાંથી પાણી લેવા માટે અન્ય ગામનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા પ્રતિવાદીઓ સામે આ શરત પર કોઈ વાંધો વ્યક્ત કર્યો નથી કે અન્ય ગામનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા પ્રતિવાદીઓએ અપીલકર્તાઓના ઉપરોક્ત જળમાર્ગની માલિકી સ્વીકારવી જોઈએ.આ અદાલતના આદેશમાં કરવામાં આવેલા અને નોંધાયેલા આવા નિવેદન પર પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે વારંવાર સમય આપવામાં આવ્યો હોવા છતાં કોઈ જવાબ આપ્યો ન હતો.આખરે, તેથી આ અદાલતે રજા આપી

અને આ અપીલ પર વિચાર કર્યો.ગ્રાહકો પાસેથી સંદેશાવ્યવહારના સરળ માધ્યમોના અભાવ માટે આપણે દેશના આવા દૂરના વિસ્તારોમાં રહેતા આદિવાસી અને ગામડાની વસ્તીનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા સલાહકારની અસહાયતાને સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ.જેમ આપણે ઉપર કહ્યું છે તેમ, ગ્રામીણ સમુદાયનો વિવાદ, ખાસ કરીને પાણીના સ્ત્રોત ધરાવતી જમીનની પહોંચ સાથે સંબંધિત છે, તે પરંપરાગત નાગરિક મુકદ્દમો નથી, જે સિવિલ પ્રોસિજર કોડ હેઠળ સામાન્ય નાગરિક અદાલતો દ્વારા હાથ ધરવામાં આવે છે.આ એવા વિવાદો છે જેની સાથે માત્ર ગ્રામીણ સમુદાયોના રિવાજોના આધારે અને નિયમોમાં સમાવિષ્ટ ખૂબ જ અનોપચારિક પ્રક્રિયા દ્વારા વ્યવહાર કરવો અને તેનું સંચાલન કરવું જોઈએ.જ્યાં સુધી જમીન અને પાણી જેવા કુદરતી સંસાધનોની વાત છે, ત્યાં સુધી માલિકીનો વિવાદ બહુ સુસંગત નથી કારણ કે નિઃશંકપણે રાજ્ય સાર્વભૌમ પ્રબળ માલિક છે.

ઉપરોક્ત સંજોગોમાં અને વિવાદના વિષયની વિશિષ્ટ પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, જેમાં પક્ષકારોને લાગુ પડતા રૂઢિગત કાયદા પર નિર્ણય લેવાની જરૂર હતી, અમે પક્ષકારોને જમીનની માલિકીના મુદ્દાને ફરીથી મુકદ્દમો ચલાવવાની મંજૂરી આપવાની જરૂર નથી માનતા.મારી દૃષ્ટિએ, જ્યાં વિદ્વાન વકીલ પાસે વિવાદના વિષય પર નવીનતમ માહિતી અને સૂચનાઓ ન હોય અને લાંબા સમયને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારા માનવામાં આવેલા અભિપ્રાયમાં આ અપીલનો

નિકાલ એ જાહેર કરીને કરી શકાય છે કે બે ગામોના બે કુળોમાં ગ્રામીણ સમુદાયોને વિવાદિત જમીનમાં પાણીના સ્ત્રોત પર સંયુક્ત અને સમાન અધિકાર હશે.બે ગામોમાં સમુદાયોના બે હરીફ કુળોમાંથી કોઈ પણ સભ્ય બે ગ્રામ સમુદાયોમાંથી કોઈપણ એકને સામાન્ય જળ સ્ત્રોત સુધી પહોંચતા અટકાવશે નહીં.હાઈકોર્ટના આદેશ અને બે એકર જમીનની માલિકીના વિવાદ અંગેના તેના નિર્ણયને રદ કર્યા પછી, અમે માલિકીના વિવાદને કોઈપણ હરીફ પક્ષ દ્વારા ઉઠાવવા માટે ખુલ્લો મૂકીએ છીએ, જો ભવિષ્યમાં તેના માટે કોઈ કાર્યવાહી થાય તો, નિયમોની જોગવાઈઓ અનુસાર તેના ઠરાવ માટે સક્ષમ ગ્રામ અદાલતમાં.જો કે, અમે આશા રાખીએ છીએ કે કાર્યવાહીના કારણનો આવો સંઘર્ષ ક્યારેય ઊભો નહીં થાય અને જમીનની માલિકીનો વિવાદ ઉઠાવ્યા વિના, બંને ગ્રામ સમુદાયો તેમના સામાન્ય લાભ માટે સ્ત્રોતમાંથી પાણી ખેંચવાના તેમના અધિકારોનું શાંતિપૂર્ણ અને સુવ્યવસ્થિત રીતે નિયમન કરશે.

પરિણામે અપીલ આંશિક રીતે સફળ થાય છે.ઉચ્ચ ન્યાયાલયના વિવાદિત આદેશને ઉપર આપેલા નિર્દેશોને બદલીને રદ કરવામાં આવે છે.પક્ષકારોની સ્થિતિ અને વિવાદની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે આ અપીલમાં ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ આપતા નથી.

આંશિક રીતે અપીલની મંજૂરી છે.

એન. જે.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.